

Yabancıların Gözüyle 19. Yüzyılda Karadağ Kadını

Uğur ÖZCAN*

ÖZET

Balkanların sarp kayalarla kaplı ve Adriyatik Denizi kenarındaki ülkelerinden birisi olan Karadağ, gerek toplum yapısı ve gerekse de sosyal yaşam açısından diğer ülkelere kıyasla farklılık gösterirken, toplumda kadın algısı da bu farklılıkla paralellik arz etmektedir. Ailenin iş yükünü taşıyan Karadağ kadını, toplumda hep ikinci planda olmuştur. Kadına karşı bu yaklaşım, yabancılar tarafından kaleme alınan makale, rapor ve haberlerin yanı sıra anı ve seyahat kitaplarında geniş yer bulmuştur.

Bu makalede 19.yy.da Avrupa kamuoyunda uyandırdığı ilgi nedeniyle bölgeye giden yabancıların bakış açısıyla Karadağ kadını incelenecektir.

Anahtar Kelimeler. *Karadağ, Kadın, Karadağ Kadını, I. Nikola Petroviç, Milena.*

Montenegrin Women Through the Eyes of Foreigners in 19th Century

ABSTRACT

Surrounded by steep mountains and littoral to the Adriatic Sea, Montenegro as a Balkan country differs from the others in the region in terms of social structure and life. This difference manifests itself in societal perceptions of women in Montenegro. The Montenegrin woman is a primary labor force in the family, but she was not accorded that primacy when in society. This particular situation which Montenegrin women have found themselves in was widely discussed in articles, reports and news stories as well as memoirs and travel diaries penned by foreigners.

This article reviews the issue of the Montenegrin woman seen through the eyes of foreigners who visited the country due to the interest the topic attracted in 19th century European public opinion.

Key words: *Montenegro, Women, Women in Montenegro, Nicholas Petrovic I, Milena*

Giriş

İlk çağlardan itibaren kadın algısı toplumlarda zaman zaman farklılık arz etse de genel itibarıyla üretkenliğin ve çalışkanlığın simgesi olmuştur. Tanrısal bir gücün de atfedildiği kadının, bereketin sembolü haline getirildiği görülmüştür. Anaerkil toplumlarda kadına tanrısal bir güç atfedilirken, bazı toplumlarda erkekle eşit bazılarında ikinci sınıf olarak görülmüştür. Kimi dini gruplarda ve toplumlarda ise kadına bir değer atfedilmemiş değersiz bir varlık olduğu iddia edilmiştir.

Balkanların sarp kayalarla kaplı ve Adriyatik Denizi kenarındaki ülkelerinden birisi olan Karadağ, gerek toplum yapısı ve gerekse de sosyal yaşam açısından diğer

---

* *Dr.Yakınçağ Tarihi BD, ozcanugur@hotmail.com*

ülkelere kıyasla farklılık göstermektedir. Pedersahi aile yapıları ve kabile tarzı yaşam biçimleriyle savaşçı bir toplum olan Karadağlıların yüzyıllarca geleneklerini ve göreneklerini sürdürmelerinin yanında, nüfusunun azlığına rağmen Osmanlı Devleti'ne karşı sürekli isyanlarla adından söz ettirmeleri onları farklı kılan özelliklerdendir.

I. 19.yy Karadağ Sosyal Yapısında Aile ve Kadının Statüsü

Dağlı bir toplum olarak nitelendirilen Karadağlılar ile ilgili bilgilere sahip olsak da açıkçası 19. yy öncesi Karadağ kadını ve aile yapısı ile ilgili pek bir bilgiye sahip değiliz. Karadağ kadını ile ilgili anlatılanların genelde 19.yy'da anlatılan ve yazılanlardan ibaret olduğu görülmektedir. Bunun nedeni ise Karadağ'ın daha önceki yıllarda çok fazla dikkat çekmemesi ve kapalı bir toplum olarak kendi içinde yaşamayı dışarıya açılmamasıdır. Dağlarla kaplı olmasına bağlı olarak ulaşım imkânlarının fevkalade zor olduğu ve yabancı güçler açısından hiç bir cazibesinin olmadığı göz önünde bulundurulursa bu ilgisizliğin nedenlerini net olarak anlayabilmek mümkün olacaktır.

19. yy'da Karadağlıların Osmanlı Devleti'ne karşı giriştikleri isyanlarda yer yer galibiyetler elde etmeleri, biranda uluslararası platformda dikkatlerin üzerlerine çevrilmesine yol açmıştır. Özellikle İngiltere Avusturya, Fransa ve Rusya'dan hatta Amerika'dan gelen gezginler araştırmacılar coğrafyacılar, maceracılar, akın akın Karadağ'a gelmeye başlamışlardır. Karadağ'ı karış karış gezerek bu gizemli toplumu dünyaya tanıtmaya çalışan batılılar Karadağ'da gördükleri yaşadıkları ilginç olayları da okurlarıyla paylaşmışlardır. Poul Edmons, Alexandre Devine, Reginal Wyon & Gerald Prance, William Le Queux, Marian Cruger Coffin, John Gardner Wilkinson, William Denton, ve Osmanlı Diplomatı Ahmed Cevad Paşa bunlardan bazılarıdır.

a. Toplum Hayatında Kadın

Genelde bütün toplumların zihni altyapısının oluşumunda dinin önemli bir etkisi vardır. Bu noktada Karadağlıların kadına bakışında sahip oldukları dinin etkisinin olup olmadığı sorusu çok önemli bir sorudur. Karadağlılar bilindiği gibi Hıristiyanlığın Ortodoks mezhebine mensupturlar. Her ne kadar Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde kadın bir iffetlilik, sessizlik, yardım severlik ve dua edici yönleriyle ortaya çıksa da daha sonraları Hıristiyanlıkta kadına bakış değişmiştir. Kilise babalarının kadına bakışı olumlu değildir. Hıristiyanlık kültüründe kadın yasak meyveyi yemiş ve insanoğlunun cennetten kovulmasına sebep olmuş bir varlıktır. Onlara göre yeryüzüne günahı getiren kadındır. Erkeğin günahkâr olmasına sebep olan yine odur. Ortaçağ Hıristiyanlığında kadının ruhunun olup olmadığı bile tartışılmıştır¹. Bu açıdan bakıldığında dinlerine bağlı Ortodoks Hıristiyan olan Karadağlıların kadın algısında dinin etkin bir rol oynadığı sonucunu çıkarmak mümkündür.

Karadağ'da tabii ki kadın algısını sadece dine bağlamak eksik bir değerlendirme olur. Zira Karadağlıların kabile tipi yaşam tarzları ve klan tipi örgütlenmeleri kadını sosyal hayat içinde bir yere koymalarında etkili olmuştur.

Son olarak yaşadıkları coğrafyanın ve yaşam koşullarının insanların doğasına etki ettiğini söyleyebiliriz. Dağlık bir ülke olan Karadağ'da, sert doğa koşulları kadın algısını etkileyen etmenlerdendir.

¹ M. Akif Aydın; "Kadın", *İslam Ansiklopedisi*, C.24, TDVY, İst. 2001, s. 82-90

19.yy. öncesinde Karadağ toplumunda kadın, zayıflığın ve korkaklığın sembolü olarak görülmektedir. Bu nedenle 19. yüzyıl öncesinde Karadağlı askerler arasında savaş meydanına çıkmak istemeyen ve savaştan kaçan erkeğe ceza olarak kadın kıyafeti giyip korkak olduğunu ve vatan haini olduğunu kabul ettiğini ilan etmesi istenmiştir. Bununla da kalmayıp cezasını bir kadının vermesi uygun görülmüştür.²

Karadağ toplumunda hayat yükünün büyük bir bölümü kadınlara düşmektedir. Çok fazla ortalıkta gözükmeyen kadınlar ya bir kilisede ayinde ya da bir taşıyıcı olarak yollarda gözükmektedir.³ Karadağlı kadın için tarıma elverişli araziler Karadağ topraklarına katılmadan önce yaşam daha da zordu. *Çetine* pazarında ya da Kotor (Kattaro) pazarında Karadağ kadını kendi yetiştirdiği meyveleri sebzeleri getirir ve satardı. Henüz soğutucu icat edilmediği için soğutma işi de kadınlara düşmekteydi. Daha kış aylarında, açılan kar kuyularına dolan karları ve buzları, yazın şehre taşımak yine onların işiydi⁴. Kadının çalışma sahası bununla sınırlı değildir. Karadağ'a gidenler bina inşaatında çalışan kadınlar gördüklerini yazmışlardır. Başka ülkelerde amelelerin ve ırgatların yaptığı bu işi burada kadınlar yapmaktaydı⁵. Mısır demetleri, sarmalanmış odun yığınları, tahıllar ve ev için gereken herşey kadınlar tarafından taşınırken erkekler daha ufak çaplı işlerle uğraşmaktaydılar⁶. Eve su taşımak kadının günlük işleri arasındaydı. Yağ tenekeleri *Çetine* sokaklarından hiç eksik olmuyordu. William Le Queux, bu durumu "*Her saat her caddede bu tenekelerle su taşıyan kadınlar ve çocuklar görebilmemiz mümkün*" diye tasvir ederken Roy Trevor, "*En yakın pınar iki saat uzaklıkta olmasına rağmen ve yokuşlar tırmanılması gerekmesine rağmen bu hiç bitmeyen iş yine 12 yaşlarında genç kızlar ve yaşlı kadınlar tarafından yapılmıyordu*" demektedir⁸.

Karadağ kadınlarının kadın fizyolojisine ters olan ağır işlerde çalışmaları, onların erken yaşlarda yaşlanmalarına ve güzelliklerinin bozulmasına neden olmuştur⁹. Aslında çok güzel olan ve Poul Edmons'un "*Gördüğüm en güzel kadınlar*" diye bahsettiği¹⁰ Karadağ kadınlarının dirençli ve kuvvetli olduğu araştırmacıların ve gezginlerin ortak kanaatidir. Bu nedenle gezginler kadınların omuzlarında yaklaşık 80 kilo (175 pound) taşıyabildiklerini, en dik ve kayalık yamaçları omuzlarındaki bu yükü taşıyabildiklerini ifade etmektedirler. Kadınların çoğunun iriyarı ve kaslı olduğunu gören Sir John Gardner Wilkinson güçlü ve sert yapıları nedeniyle Karadağ kadınlarını, sarp

² Francis Seymour Stevenson; *History of Montenegro*, London Jarrold, London 1914, s. 93 Karadağ Prensi Danilo I Petrovic, (1852-1860) döneminde hazırlanan anayasada geleneksel ögeler taşıyan kanunlar da yer almıştır. Danilo kanunlarına göre savaştan kaçan ve korkaklık gösteren erkeğe yine kadın giysileri giydirilir ve böylelikle bir erkek yüreğine sahip olmadığı kanıtlanırdı. Ona kılıç yerine bir sopa verilir ve aynı şekilde ellerinde sopa olan kadınlar tarafından dövülürdü. 19. yy öncesi ve 19. yy.da Karadağ'daki kadın figürünün erkek için bir hakaret sembolü olduğu anlaşılmaktadır. Savaşın ve savaşçılığın bu denli önemli olduğu bir toplumda savaştan kaçana "kadın" benzetmesi yapılması durumu net bir şekilde ortaya koymaktadır.

³ Alexandre Devine; *Montenegro The Warrior People Of The Black Mountain*, Grafos Dignitas Cetinje 1997 Ayrı Basım, s. 38

⁴ Alexandre Devine; *age*, s. 54

⁵ William Le Queux; *The Near East; The Present Situation in Montenegro, Bosnia, Serbia, Bulgaria, Roumania, Turkey And Macedonia* Doubleday, New York 1907, s. 23-24

⁶ John Gardner Wilkinson; *Dalmatia and Montenegro* Vol. 1, John Murray, London 1848, s. 420

⁷ William Le Queux; *age*, s. 23-24

⁸ Roy Trevor; *Montenegro : A Land Of Warriors*, A. & C. Black , London 1913, s. 47

⁹ Alexandre Devine; *age*, s. 54 Reginal Wyon And Gerald Prance; *To The Land Of The Black Mountain*, Methuen&Co. London , 1905, s. 28

¹⁰ Poul Edmons; *age*, s. 52-53

kayalıklarda büyüyen budaklı ağaçlara benzetmektedir.¹¹ Osmanlı Devleti'nin Çetine Sefiri Ahmed Cevad Paşa da 1884 yılında kaleme aldığı seyahatnamesinde aynı hususa değinerek şu ifadeleri kullanmıştır. Prens “*Tâife-i nîsâya aslen iyi niyetle muamele ediyorsa da küçük yaşlarından beri ağır işlerde uğraştıklarından on beş yaşlarına varmazdan evvel o güzellikleri kayboluyor ne erkeğe ne kadına benzemeyen bir sureti garibe peyda ediyorlar*”¹². Kâmil Kapudan ise 1878’de Karadağ hakkında bilgi vermek için yazdığı eserinde, Karadağ kadınının, sıcağın yüzlerinde lekeler oluştuğunu ve “*sineleri kemâle ermeksizin*” ihtiyarladıklarını yazmıştır¹³.

Kadınların ağır işlerde çalıştırılması gerçekten Karadağ ile ilgili genel bir intiba haline gelmiştir. Çünkü 1880 yılında New York Times Gazetesinde “Karadağ Kadınları” haber olmuştur. Haberde “*Kadınlar Karadağ’da erkeklerle aynı işi yapar. Bütün taşıma işleri kadına aittir. Erkek at sürer kadın ise paketleri taşır. Bir erkek olarak eğer karınız kız çocuğunuz anneniz ya da kadın bir yakınınız yoksa o zaman iş başa düşer. Hayvanları bir yerden bir yere nakletmek de kadınların iş sahalarına girmektedir*”¹⁴ şeklinde yayınlanan haber, Karadağ kadınının altında bulunduğu ağır yükü göstermesi açısından güzel bir örnektir.

Yabancılar kendi ülkelerindeki kadınlarla Karadağ kadını ve ona yapılan muameleyi kıyaslayarak¹⁵ erkeklerin imkânları olmasına rağmen kadınların taşıma işine katılmalarını ve oluşabilecek her hangi bir sorunu da kadına yüklemiş olmalarını şaşırtıcı bir durum olarak görmüşlerdir. Aynı patikayı kullanan savaşçı Karadağlı iyi görümlü erkeklerin, su taşıyan kadınlar anneleri yada kız kardeşleri dahi olsa yardım etmemelerinin altında yatan temel anlayış, bu şekilde kendilerinin haysiyet ve şerefini koruduklarını ve devam ettiklerini düşünmeleriydi.¹⁶ Zaten Karadağlı erkekler “savaşan cinsiyet” olarak görüldüğü için hayatın diğer bütün sorumlulukları kadının üzerine yüklenmiştir¹⁷. Bunun içindir ki, Karadağ’da savaşçı olarak doğan erkeklerin çalışması çok onurlu bir davranış olarak görülmemiştir. Onların tek işi soylarını düşman saldırılarından korumaktır¹⁸. Cevad Paşa, kadınların aksine erkeklerin ise tamamen keyif içinde yaşadıklarını söyleyerek şöyle devam etmiştir. “*Erkek tâifesi ise istirahat için yaratılmış olduklarından Çetine sokaklarında sabaktan akşama kadar kalın yabani kirazdan*

¹¹ John Gardner Wilkinson; *age*, s. 420

¹² Mehmet Mercan; “Sadrazam Ahmed Cevad Paşanın Seyahatnamesi”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, TDAV, S. 102, s. 158-159

¹³ Kâmil Kapudan, *Karadağ Hakkında Bazı Ma'lûmata Şamildir*, Maârif Nezâret-i Celîlesi, İstanbul 1294, s. 13

¹⁴ *New York Times*, “The Women Of Montenegro”, 5 Kasım 1880

¹⁵ Poul Edmons; *To The Land Of The Eagle*, Gorge Routledge&Sons Ltd, London 1927, s. 52-53; Percy Edward Henderson Karadağ kadınının ülkesinin yükünü taşıma onurunu, “eşek ve atla” paylaştığını söyleyerek ilginç bir benzetme yapmıştır. İngiliz memur bu manzarayı çağ dışı bulmuştur. Bu zihniyetin değişmesinin zaman alacağını bildirmiştir. Percy Edward Henderson; *A British Officer in the Balkans; The Account of a Journey Through Dalmatia, Montenegro, Turkey in Austria, Magyarlant, Bosnia and Hercegovina*, London 1909, s. 48

¹⁶ Roy Trevor; *age*, s. 47; Marian Cruger Coffin; “Where The East Meets West” *The National Geographic Magazine*, Vol. 19, May 1908, no:5, s.320

¹⁷ Alexandre Devine; *age*, s. 54

¹⁸ Marian Cruger Coffin; “Where The East Meets West” *The National Geographic Magazine*, Vol. 19, may 1908, no:5, s.320

mamul çubuklarıyla geziniyorlar. Hatta prensin yanında bile bu çubuklarını uzatarak ve yolda gezerken ellerinde tutarak içmeleri adetleridir¹⁹."

Kadınları bir "köle" pozisyonuna indirgeyen bu yaklaşım Karadağ'da toplumsal bir sorundur aslında. Nitekim kadına "değersiz bir varlık" gözüyle bakılmış ve hiç bir değer verilmemiştir²⁰. Tüm bunlara rağmen Karadağ kadınları kocalarına karşı isyan etmemişlerdir²¹. Görüldüğü gibi o dönem Karadağ kadınında erkeğine karşı tam itaat söz konusudur. Dikkat edilirse gezginler ve araştırmacıların ilk gözlemlediği şey Karadağ kadınının çalışkanlığıdır. Bir kadının normalde yapamayacağı işlerde çalıştırılması yabancıların şaşkınlıkla karşıladığı durumlardandır. Kadınların itaatkâr tutumları ve herhangi bir şiddete maruz kalmadan görevlerini sonuna kadar yerine getirmeleri yabancıların anlamakta güçlük çektikleri bir durumdur.

19.yy da yazılan seyahatname, rapor, mektup ve diğer eserlere bakıldığında kahraman ve köle kadın portresiyle Karadağ kadınının, annelik ve askerlik özellikleri ön plana çıkartılmıştır. Tüm bu anlatılanlarda o devirde Karadağ kadınının *romantik* imajının olmadığı görülmektedir. O, erkeklerin görünmeyen yardımcısı geçmişin adeta kadın dekoru ve erkeğin hizmetkârıdır. Bir pedagoğ edasıyla çocuklarını yetiştiren evin bütün ağır işlerini yapan birisidir²². Karadağ kadını kişisel isimleri yerine kocalarının isimleri veya yaşadığı coğrafi bölge ile çağrılması ona bir değer atfedilmediğinin bir göstergesidir. Başka bir deyişle Karadağ kadını "köle" "anne" "savaşçı" olarak tanımlanabilir.

Kadınların savaşçı kimliklerine değinenlerden birisi Ahmed Cevad Paşadır. 1884 yılında Karadağ *Çetine* Sefaretine tayin olan Ahmet Cevad Paşa, yazmış olduğu Karadağ seyahatnamesinde Karadağ kadınlarıyla ilgili şu tesbitlerde bulunmuştur. "*Her Karadağ taburunda altmışar re's nisa verilegelmektedir Küçüklüklerinden beri bu hizmete alıştırdıklarıından bir erkekten ziyâde meşakk-i seferiyeye tahammül ederler²³.*"

Karadağ kadınları kahramanlık şiirlerine de konu olmuş ve haklarında şiirler yazılmıştır. Bunlardan birinde Stanisha adlı "Chernegorka" yani Karadağ kadınının savaş sırasında kocasını öldürenlere karşı gösterdiği "kahramanlıklar" işlenmiş ve bir "erkek" gibi savaştığı anlatılmıştır²⁴. Aslında bu şiirde anlatılanlar gösteriyor ki kahraman olmanın yolu erkek olmaktan geçmektedir. Erkek gibi savaşmalı ve gerektiğinde gözünü kırpmadan gereğini yapmalıdır.

Burada ilginç bir durum ortaya çıkmaktadır. Karadağ kadını savaşta tıpkı erkekler gibi savaşmakta ve savaşçı özelliğini kullanmaktadır, fakat barış zamanlarında aynı eşitliğin söz konusu olmadığı görülmektedir. Erkekler Ahmed Cevad Paşa'nın

¹⁹ Mehmet Mercan; "Sadrazam Ahmed Cevad Paşanın Seyahatnamesi", *Türk Dünyası Araştırmaları*, TDAV, S. 102, s. 158-159

²⁰ John Gardner Wilkinson; *age*, s. 420.

²¹ Poul Edmons; *age*, s. 52-53

²² Vesna Medenica; "Emancipation of Montenegrin Woman and Strenghtening Her Role in Judiciary" *Forum in the Forum Women in the Public Life, 19th Yearly Session of the Crans Montana Forum Monaco June 26 to 29, 2008* <http://www.cmf.ch/events/crans_montana_forum2008/participants%20contributions/vendredi%20PM/femmes/20080627_Femmes_Medenica.pdf> e.t. 20.04.2009

²³ Mehmet Mercan; *age*, TDAV, S. 102, s. 158-159

²⁴ Kont Valerian Karasisnsky; "Montenegro and Slavonians of Turkey" *Travels: Montenegro, and the Slavonians of Turkey; A Visit to Belgrade; Sketches of the Hungarian Emigration into Turkey*, Chapman&Hall, London 1858, s. 6-7

tabiriyle “istirahat için yaratılmışçasına” keyif sürerlerken kadının çalışması erkek egemen toplumun yansımalarından birisi olarak değerlendirilmelidir.

b. Karadağ Aile Yapısında Kadın

Kızlar 12- 15 yaşlarında evlendiriliyordu. Bir erkek evlenmek istediğinde babasına söyler o da uygun kızı bulurdu. Podgoriçalılar genelde Nikşik ve Kolaşin kızlarıyla evlenirdi. Kızları belli bir bölgeden almak alışılmış bir şeydi. Karadağlı bir erkekle bir Müslüman Arnavut ya da Boşnağın evlenmesi de karşılaşılabilen bir durumdu. Gerçi Müslüman aileler buna kesinlikle karşı çıkıyorlardı ama Karadağlı devlet yetkililerinin ve bazen de Karadağ Prensi Nikola'nın (1860-1918) arabuluculuğuyla düğün gerçekleşiyordu. Bu durumda Müslüman kız Ortodoks Kilise'sinde Hıristiyan yapıyordu. Çünkü Hıristiyan Karadağlı bir erkeğin Müslüman bir kadın ile evlenmesi uygun değildir.²⁵ Danilo Kanunları'na* göre kızın evlenebilmesi için babasının hırsızlık yapmamış olması gerekirdi. Çünkü hırsızlık yapan kişi kızını mümkün değil evlendiremezdi. İşte bu nedenledir ki Karadağ toplumunda hırsızlık olaylarına nadiren rastlanılırdı.²⁶

Evlilik günü Karadağ kadını için hayatının dönüm noktalarından birisi sayılmaktadır. Zira o ana kadar yaşadıkları geride kalmıştır. Artık bütün yaşayacakları kocası ve ailesi içindir. O devirde, neredeyse bütün Karadağ kadınları hiç tanımadıkları erkeklerle evlenmeye zorlanmaktaydılar. Geleneklere göre kadın ailesinin evini evleneceği erkek için terk ederdi. Evlendikten sonra o, artık anne babasının değil kocasının mutluluğu için çalışacaktır.²⁷ Koca, kadının sahibi ve maliki sayılırdı. Dolayısıyla kadın, sahibi ve maliki konumunda olan kocasının “kemâl-i tezlük ile elini öpmekçe” yanına yaklaşamazdı²⁸.

Karadağlı bir erkek için iyi bir kadın her türlü ev işini yapabilecek, güçlü, sağlıklı ve seçkin klanlardan ya da ailelerden gelmelidir. Bunların başka, çok çalışkan olmalıdır. Aynı zamanda iyi karakterli olmalıdır. Kocasına karşı vazifelerini yerine getirmelidir. Oğullarını büyütme ve onların bütün ihtiyaçlarıyla ilgilenmek zorundadır. Temizlik, yemek, ağaçları kesmek, ateş için odun toplamak, eve su taşımak, çayıruları tırmıklamak, çapalamak, hatta çiftçilik yapmak iyi bir Karadağ kadının özelliklerinden bazılarıdır.²⁹ Erkeklerin görevi savaşarak ailelerini korumak olduğu için bütün diğer aile bireyleri, erkeklerin ihtiyaçlarını görmek zorundaydı ve kadınlar bunun için vardı.³⁰

Poul Edmons 1927 yılında yayınlanan “To the Land of the Eagle” Kartallar Diyarına isimli eserinde, Karadağ'da bir eve konsolosla birlikte konuk olduklarını yazmıştır. Edmons, evin genç bir kızı olduğunu ve bu kızın kendilerine rakı ikram ettiğini söyleyerek başından geçen ilginç bir hadiseyi anlatmıştır. Genç kız içeri

²⁵ Roy Trevor; *age*, s. 57

* Prens Danilo Petrovic Njegos (1852-1860) zamanında hazırlanan ve Danilo Kanunları olarak bilinen bu kanunlar, Karadağ'ın ilk anayasası niteliğindedir.

²⁶ Mehmet Mercan; *agm*, s. 158-159

²⁷ Radojka Vukčević; “Is a Woman still "A Stranger at Supper" in Montenegro?” *Gender Studies* (05/2006) 05/2006, s. 158-166

²⁸ Kâmil Kapudan, *age*, s. 13

²⁹ Christopher Boehm; *Blood Revenge ; The Anthropology of Feuding in Montenegro and Other Tribal Societies*, Universtiy Press Of Kansas, USA, 1984, s. 70-71

³⁰ Radojka Vukčević; *agm*, s. 158-166

girdiğinde Batı'da olduğu gibi doğal olarak ayağa kalkan Edmons'u, konsolos bir hata yapmışçasına oturtmuştur. Bunu bir kez daha tekrarlayınca konsolos Edmons'u uyarmış ve Karadağ'da kadınlar için bir erkeğin ayağa kalkmasının hoş karşılanmadığını ve erkeklerin değil, aksine erkekler geldiklerinde kadınların ayağa kalkması gerektiğini hatırlatmıştır³¹. Karadağ kadınının ikram ettiği ve kendi elleriyle yaptığı Türk kahvesinin ilk yudumunu höpürdeterek içmek bir saygının ifadesi olduğunu ve evin kadınına teşekkür anlamına geldiğini öğrenen Edmons şaşkınlığını gizleyememiştir³²

Diğer taraftan Karadağ kadını kesinlikle erkeğin yanında onunla birlikte yürüyemezdi. Erkeğin yanında yürüse bile bir kaç adım gerisinden takip etmeliydi. Kadınlar yabancı bir erkek konuğun olduğu masada oturamazlardı. Hatta kadın erkeğin bulunduğu yerde oturamaz. Erkek orada bulunduğu müddetçe ayakta beklemek zorundaydı.³³ Selamlama babından bir erkek, kadının elini öpemezdi. Ancak kadın erkeğin elini öpebilirdi. Yabancı da olsa bu gelenek uygulanıyordu³⁴. Roy Trevor "Tüm dünyada kadınların eli öpülürken Karadağ'da kadın erkeğin elini öper. Ben bir İngiliz olarak hangisinin daha utandırıcı olduğunu bilemedim. Bir düzine erkek tarafından öpülmek mi? Yoksa bir sürü Karadağlı kadın tarafından eli öpülmek mi?"³⁵ demiştir. Karadağlı kadın, Karadağ'dan "öylesine" geçen bir seyyahın ve yabancıların elini öpmek zorundadır Bunun nedeni o yabancıların vladikanın * yada prensin misafiri olduğu düşüncesi ve ona duyulan saygıdan ileri gelmektedir. Karadağ kadını bu şekilde kendisinin onurlandığını düşünmektedir³⁶. Odada erkek varken kadın, mekânı arkasını dönüp terk edemezdi. Yüzü misafire dönük bir şekilde geri geri çıkması toplumdaki terbiye ve saygı gereği idi³⁷. Yolda yürürken kadın, bir erkekle karşılaşarsa yolun kenarına geçerek durmalı ve erkeğin yoluna devam etmesini mütevazı bir şekilde beklemeliydi.³⁸

Netice itibarıyla gezginler araştırmacılar ve diplomatlar Karadağ'da gördükleri ve tecrübe ettikleri hadiseleri kendi kültürleriyle kıyas ederek açıkçası garipsediklerini söylemişlerdir. Çünkü oryantalist bir gözle bakıldığında onlara göre Karadağlıların kadına bakışı Batı kültürüyle tamamen terstir.

Kadına karşı dayak ve aile içi şiddetten söz etmek pek mümkün değildir. Toplumda ve ailede kadına saldırmak yasaktı. Karadağ toplumunda kadın çalışmaya zorlanıyor, elindekini düşürene kadar çalışıyor ama dövülüyordu³⁹. Öyle ki suçluların sığınabileceği en güvenilir yerler kadınların evleriydi. Çünkü ona dokunulmazdı.⁴⁰ Bunu Karadağ'a gelen kadın gezginler ve araştırmacılar da müşahede etmiş ve bu sayede rahatlıkla ülkeyi dolaşabilmişlerdir. Bu, Karadağ kadınının dayak korkusundan çok kocasına ve ailesine karşı görev bilinciyle hareket ettiğini göstermektedir. Tabii kadınlardaki bu zihniyetin ve duygunun oluşmasının altyapısına bakıldığında eskiden

³¹ Poul Edmons; *age*, s.39-40

³² Poul Edmons; *age*, s.43

³³ Roy Trevor; *age*, s. 46

³⁴ Reginal Wyon & Gerald Prance; *age*, s. 5-6

³⁵ Roy Trevor; *age*, s. 46

* Vladika, Karadağ'da kilisenin ve devlet yönetiminin başına denir.

³⁶ John Gardner Wilkinson; *age*, s. 421

³⁷ Reginal Wyon & Gerald Prance; *age*, s. 5-6

³⁸ Reginal Wyon & Gerald Prance; *age*, s. 5-6

³⁹ İngiltere'de gazetelerde hergün görülen "sarhoş koca dahşet saçtı" haberlerini hatırlatıp kendileri adına bu gerçeğin kabul edilmesi gereken bir utanç vesilesi saymaktadır. Roy Trevor; *age*, s. 47

⁴⁰ William Denton; *Montenegro; Its People and Their History*, Dalby, Isbister & Co. London 1877, s. 126-127

kocasına ihanet eden kadının cezasının ölüm olduğu görülecektir. Hatta ihanet eden kadın taşlanır ilk taşı da babası atardı. Danilo kanunlarıyla birlikte bu kaldırılmıştır ve eşitlik getirilmiştir.⁴¹ Fakat toplumun bütün katmanlarında bu eşitliğin yaşandığını ve yansıdığını müşahede etmek için yüz yıl daha beklemek gerekecektir.

Karadağ toplumu bilindiği gibi kabile tipi bir örgütlenmeye sahiptir. Kabileler ailelerden oluşmaktadır. Soya ve soy ağacına müthiş önem verilmektedir. Öyle ki soy ağaçları bir Karadağ evinin en önemli ve değerli odasında yani yatak odasında duvara asılırdı⁴². Kabile tarzı yaşam biçimi görülen toplumlarda kan davası gerçeği vardır. Nitekim Karadağ kan davasının yaşandığı yerlerden birisidir. Aile ve kabile şerefının çok büyük önem taşıdığı Karadağ toplumunda ailenin şerefini “temizleme” ve “kurtarma” kadına değil erkeğe verilmiştir. Eğer kan davası nedeniyle ailede hiç bir erkek kalmadıysa, o zaman kan davasını sürdürme işini kadın yapabiliirdi. Zaten kan davasını üstlenen kadın bir anlamda erkek seviyesinde görülür ve ona bu görevinden dolayı saygı duyulur ve toplum içinde erkek gibi davranmasına izin verilirdi. Bu konumdaki kadın geleneklerin aksine artık erkekleri yüzlerinden öpebilir ve erkekler de onun yüzünden öpebiliirdi⁴³. Kadın işlediği ufak suçlardan sorumlu değildi. Fakat eğer bir kadın cinayet işlemişse, onun cezası recm yani taşlanarak öldürülmektir. Erkekler kurşunlanarak idam edilirken kadınların recm edilmesinin nedeni, kurşun ve barutun kadınlara harcanmayacak kadar değerli oluşundan kaynaklanmaktaydı. Recm olunmasına hükmedilen kadın için toplanan halk, kadının üzeri taşlarla örtülünceye ve ölene kadar taş atarlardı. Kadın ölse fakat üzeri taşlarla örtülmemiş olsa, yine taş atılmaya devam edilirdi⁴⁴.

Karadağ'da kabile yapısı üzerinde kapsamlı araştırma yapan antropolog Christopher Boehm, Karadağlı için iyi bir kadını tarif ederken bazı hususlara değinmiştir. Bunlardan en önemlisi iyi bir kadının eşine erkek çocuklar vermesi ve çocuklarını yetiştirip büyütmesidir.⁴⁵ Kadınlar erkek gibi savaşamayacakları ve onlar gibi eşit sayılamayacakları için bir kız çocuğunun doğması Karadağ toplumunda talihsizlik olarak görülmekteydi. Bu nedenle erkek çocuk olursa “*Tanrının hikmeti?*” kabul edilirken, kız çocuğu olduğunda “*yoldaşların üzgünüm kız!*” ifadelerinin kullanılması, toplumda kız çocuğuna ve dolayısı ile kadına karşı bakışın bir yansımasıydı. Çünkü Karadağ toplum geleneğinde her erkek bir asker olarak kabul edilmekteydi. Bu düşünce yapısı 19. yüzyılın son çeyreğinde bile Karadağ toplumunda oldukça revaçtaydı. Ne de olsa Karadağ toplumunda bir yerde ne kadar güç var? Sorusu sorulduğunda sadece erkekler sayılıyordu. Dolayısıyla onlar için doğan erkek çocuğu “ağzında kurşun dilinde barut” tadıyla doğuyordu. Toplumdaki mücadele arzusu ve bunun topluma yansıması nedeniyle erkek çocuklarının yattıkları beşiğe silah koyuluyordu. Karadağ çocukları toplumdaki yönlendirme ve verilen eğitim nedeniyle küçük yaşlardan itibaren babalarının ünlü savaşçılık özellikleriyle yetiştiriliyor ve mücadeleye alışmaları için ellerine silahlar veriliyordu⁴⁶.

⁴¹ William Denton; *age*, s. 124-125

⁴² Evin en değerli mobilyaları yatak odasında bulundurulurdu. Zaten misafirler de yatak odasında ağırlanır ve misafire yemek, yatak odasında yedirilirdi. Poul Edmons; *age*, s. 43

⁴³ Roy Trevor; *age*, s 66; Alexandre Devine; *age*, s. 38

⁴⁴ Kâmil Kapudan, *age*, s. 23-24

⁴⁵ Christopher Boehm; *age*, s. 70-71

⁴⁶ Roy Trevor; *age*, s. 57

Ataerkil bir aile yapısına sahip olan Karadağ'da erkek çocuk neslin devamı olarak kabul edilerek ayrı bir önem atfedilir. Buna karşılık Kadının doğurgan olması çok önemlidir. Karadağ Prensesi Milena, Karadağ kadınına bu yöndeki eğilimleri için verilebilecek en güzel örneklerdendir. Prenses Milena 12 çocuk dünyaya getirmiştir. Bunlardan 9'u kız 3 tanesi erkektir. Çoğunun arasında birer yaş fark vardır. Bu da Milena'nın aralıksız 12 yıl karnında çocukla gezdiğini göstermektedir. Karadağ Prensi ilk erkek çocuğu dünya geldiğinde çok sevinmiştir. Mirko doğduğunda ise sevinci kat kat artmış ve sevincini Sultan Abdülhamid ile paylaşmıştır. Bunun üzerine Sultan Abdülhamid, Karadağ Prensine bir tebrik mesajı göndermiş ve duada bulunmuştur.⁴⁷

c. Prens Nikola'nın Kadınlara Yönelik Reform Çabaları

Prens Nikola 1860 yılında Karadağ'ın başına geçtikten sonra devletleşme sürecinde Karadağlılara büyük mesafeler katletmiştir. Nikola, Fransa'da aldığı eğitim ile batıya dönük ama köklerine bağlı bir lider olmayı başarmıştır. Bu anlamda Karadağlılara önderlik yapıyor aynı zamanda onların alışkanlıklarını değiştirmeye çalışıyordu. Örneğin çalışmanın sadece kadınlara ait olduğu inancını *Çetine*'de topladığı Karadağlı liderlerin önünde bir üzüm bağı dikerek yıkmıştır. Bunlar Karadağ toplumunda ezber bozan hareketlerdir. Zira Nikola, Karadağlı erkeklerin kahvede oturup “devlet kurtarmalarından” ve siyaset konuşmalarından rahatsız oluyor devleti kalkındırmanın yolunun çalışmaktan geçtiğini kendi davranışlarıyla göstermeye çalışmıştır. Bir gün yine gospodaların (aşiret liderleri) önünde atına nal çakmıştır.⁴⁸

Karadağ kadınının hem kamuda hem de siyasi hayatta rol almaya başlaması ve kendini göstermesi Nikola zamanında olmuştur. Nikola'nın kızlarıyla başlayan Karadağ kadınının ön plana çıkması, kızlara eğitim hakkının verilmesiyle devam etmiştir⁴⁹. Genellikle Rusların parasal destek sağladıkları ve Rus öğretmenlerin eğitim sundukları kız okulları açılmıştır. Prens Nikola kızlarından bir kısmını Petersburg'daki kız okullarında okuturken bir kısmını da Karadağ'da Rusların açtığı kız okullarında okutmuştur. Nikola, Onların sosyal hayatta yer almasını sağlayarak kızlarının Avrupa'da yaygın olan tenisle ilgilenmelerine izin vermiştir.

1903 yılında Karadağ'ı ziyaret eden iki İngiliz Reginal Wyon ve Gerald Prance yazdıkları ve Karadağ prensine ithaf ettikleri eserlerinde kadının çok değersiz bir sınıfta olduğunu söyleseler de bu anlayışın Prens Nikola zamanında yavaş yavaş değişmeye başladığına vurgu yapmışlardır. Bunun ilk örneğini halkın değişik kesimlerinden insanların katıldığı yeni yıl kutlama resepsiyonlarında gösteren Nikola, Prenses Milena'yı sağ tarafına alıp konuklarını selamlarken göstermiştir. En radikal voyvodalar bile Nikola'nın elini öpecekleri sırada Nikola'nın uyarısı üzerine önce prensesin elini öpmüşlerdir. Bu bir devrim ve tabuların yıkılması bağlamında çok önemli bir adımdır. Söz konusu bu adım yüksek tabakada Karadağlılar arasında bir anlayış değişikliğine yol açmıştır. Fakat halk tabakasında kadına bakışın değişmesi kolay olmayacak ve çok uzun yıllar alacaktır. Kadın “Sevimsiz bir yük” olarak algılanmaya devam edecektir.⁵⁰ Karadağ kadınının ilk oy hakkına kavuşması, kadın haklarının edinilmesine yönelik

⁴⁷ BOA, YPRK.NMH, 2 /57 (Hicri 29/Z. /1300-Miladi 31.10.1883)

⁴⁸ Roy Trevor; *age*, s. 45

⁴⁹ Vesna Medenica; *agweb*, e.t. 20.04.2009

⁵⁰ Reginal Wyon And Gerald Prance; *age*, s. 5-6 Roy Trevor; *age*, s. 45

kadın hareketi 20.yy başlarına rastlamaktadır. Kanun karşısında tam manasıyla eşitlik ise yarım yüzyıl sonra gerçekleşecektir.

Prens Nikola ile dostluğu ileri bir seviyede olan Ahmed Cevad Paşa, prensin organize ettiği yurt gezisine kendisini de davet etmesi üzerine Karadağ'ı birlikte gezmişlerdi. Cevad Paşa Prens Nikola'nın kadınlara karşı muamelesi ve tavrının iyi olduğunu gözlemlemiş ve Karadağ Prensi'nin halkı her fırsatta eğittiğini söyleyerek bazı yanlış adetlerini yıkmaya ve medeni bir toplum haline getirmeye büyük gayret sarf ettiğine değinmiştir. Nikola'nın seyahat sırasında yanına gelen halk ile saatlerce sohbet ettiğini ve onların yanlış uygulamaları ve taassuplarını gidermek için uğraştığını ifade etmektedir⁵¹.

Her alanda olduğu gibi Nikola döneminde kadın konusunda da büyük bir değişim yaşandığı gözlerden kaçmamaktadır. Adeta tabular yıkılmıştır ve Karadağ kadını saygın bir konuma kavuşturulmaya çalışılmıştır. Osmanlı Devleti ile olan savaşların bitmesi ve Abdülhamid ve Nikola'nın dostluk ilişkilerinin olumlu yansımaları Karadağ'da kendini göstermiştir. Eskiden geçimini savaşarak ve baskınlarla sağlayan Karadağ erkekleri artık savaş olmayınca, yollar yapıp, dış ilişkiler gelişince, çalışmak için Osmanlı Devleti'ne, Amerika'ya, Avusturya'ya, İngiltere'ye, İtalya'ya çalışmaya gitmişlerdir. Böylelikle dış dünyaya kapılarını açan ülkede kadına bakış ve kadın algısı yavaş yavaş değişmeye başlamıştır.

Sonuç

Karadağ'ın 19.yy Osmanlı Devleti'ne karşı giriştiği isyanlarda elde ettiği başarılar Avrupa kamuoyunun dikkatini çekmiştir. Dağların arasında kalmış gizemli bir ülke olarak büyük merak konusu olan Karadağ, batılıların akınına uğramıştır. Gerek gönüllü gerekse de zorunlu olarak bölgeye giden diplomatların da aralarında bulunduğu yazarlar, Karadağ kadını hakkında bilgiler vermişlerdir. Bu eserlerde de genelde batının doğuya bakışı çerçevesinde, yani oryantalist bakış açısıyla değerlendirmeler yapılmıştır.

Kendi ülkelerindeki ve batıdaki durumla Karadağ'daki durum arasında kıyaslamalar yapılarak, zaman zaman benzetmelerde bulunulmuştur. Kadına karşı sert tutuma, ağır iş koşullarına ve bunların sonuçlarına değinilirken, kadınların erkekler üzerindeki sorumluluklarına vurgu yapılmıştır.

Hıristiyanlığın kadına bakışının Karadağlıları etkilediği bir gerçek olsa da kabile hayatı süren bu toplumda sert doğa koşullarının etkilerini de göz ardı etmemek gerekir. Yıllarca savaşlarla yetişen ve gelişen bir toplumda sertliğin olması da kaçınılmazdır. Fakat Nikola dönemiyle köklerine bağlılığı devam ettirmekle birlikte daha modern bir yaşam tarzı benimsenerek Karadağ kadını batılı anlamda "saygıyı" görmeye başlamıştır.

II.Abdülhamid ve Nikola döneminde, iki ülke arasındaki dostluk ilişkileri, savaşı geçiren 30 yılı aşkın barış sürecinin yaşanmasına vesile olmuştur. Savaşın olmaması "savaşçı" olan Karadağ erkeğini başka arayışlara itmiştir. Çalışmak ve para kazanmak için Osmanlı Devleti'ne, Avusturya'ya, Amerika'ya, İtalya'ya giden Karadağ erkekleri böylelikle farklı kültürleri tanıma fırsatı bulmuşlardır. Nikola dönemiyle adeta dünyaya açılan Karadağ toplumunda kadına bakış da diğer ülkelerdeki anlayış ile benzeşmeye başlamıştır. Kapalı toplumlarda ve kabile tipi yaşam şekillerinde bilgisizlik ve cehaletten kaynaklanan kadına karşı katı tutumun aşılmasında I. Nikola

⁵¹ Mehmet Mercan; *agm*, s. 158-159

dönemindeki eğitim faaliyetlerinin de büyük etkisi vardır. Karadağ toplumunda çok iyi bir “rol model” olan I. Nikola, yaşam tarzıyla da Karadağlılara örnek olmuş, eğitimlerine katkı da bulunmuştur.

KAYNAKÇA

- AYDIN, M. Akif; “Kadın”, *İA*, C.24, TDVY, İst. 2001, s. 82-90
 BOA, YPRK.NMH, 2 /57 (Hicri 29/Z/1300-Miladi 31.10.1883)
- BOEHM, Christopher; *Blood Revenge ; The Anthropology of Feuding in Montenegro and Other Tribal Societies*, Universtiy Press Of Kansas, USA, 1984.
- COFFIN, Marian Cruger; “Where The East Meets West” *The National Geographic Magazine*, Vol. 19, May 1908, no:5, s.320
- DENTON, William; *Montenegro; Its People And Their History*, Dalby, Isbister & Co, London,1877.
- DEVINE, Alexandre; *Montenegro The Warrior People Of The Black Mountain*, Grafos Dignitas Cetinje 1997 Ayrı Basım, s. 38
- EDMONS, Poul; *To The Land Of The Eagle*, Gorge Routledge&Sons Ltd, London 1927.
- HENDERSON, Percy Edward; *A British Officer in the Balkans; The Account of a Journey Through Dalmatia, Montenegro, Turkey in Austria, Magyarland, Bosnia and Hervegovina*, London 1909.
- KARASISNSKY, Kont Valerian; “Montenegro and Slavonians of Turkey” *Travels: Montenegro, and the Slavonians of Turkey; A visit to Belgrade; Sketches of the Hungarian Emigration into Turkey*, Chapman&Hall, London 1858.
- KÂMİL KAPUDAN, *Karadağ Hakkında Bazı Ma'lûmata Şamildir*, Maârif Nezâret-i Celîlesi, İstanbul 1294.
- LE QUEUX, William; *The Near East; The Present Situation In Montenegro, Bosnia, Servia, Bulgaria, Roumania, Turkey And Macedonia*, Doubleday, New York 1907.
- MEDENICA, Vesna; “Emancipation of Montenegrin Woman and Strenghtening Her Role in Judiciary” *Forum in the Forum Women in the Public Life, 19th Yearly Session of the Crans Montana Forum Monaco June 26 to 29 2008* <http://www.cmf.ch/events/crans_montana_forum2008/participants%20contributions/vendredi%20PM/femmes/20080627_Femmes_Medenica.pdf>e.t. 0.04. 2009.
- MERCAN, Mehmet; “Sadrazam Ahmed Cevad Paşanın Seyahatnamesi”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, TDAV, S. 102, s. 158-159.
- New York Times*, “The Women Of Montenegro”, 5 November 1880.
- VUKČEVIĆ, Radojka ; “Is a Woman still "A Stranger at Supper" in Montenegro?” *Gender Studies* (05/2006) 05/2006, s. 158-166.
- STEVENSON, Francis Seymour; *History of Montenegro*, London Jarrold, London 1914.
- TREVOR, Roy; *Montenegro : A Land Of Warriors*, A&C. Black, London 1913.
- WILKINSON, John Gardner; *Dalmatia and Montenegro* Vol. 1, John Murray, London 1848.
- WYON, Reginal & PRANCE, Gerald; *The Land Of The Black Mountain*, Methuen&Co. London 1905.

